

TEORIJSKI PRISTUPI I DOMETI SOCIOLOGIJE DETINJSTVA

I Postulati

1. *zahtev da se detinjstvo shvati kao društveno oblikovano, društvena tvorevina – konstrukt*
2. *zahtev da se detinjstvo uključi u društvenu analizu kao promenljiva za sebe*
3. *detinjstvo i društveni odnosi i kultura unutar njega zaslužuju dužnu istraživačku pažnju sami po sebi*
4. *da sociologija mora da se angažuje u rekonstrukciji detinjstva u savremenom društvu - njegovog koncepta i stvarnosti – sociologija za detinjstvo*

II Doprinosi

- Dva osnovna doprinosa sociologije detinjstva od njenog konstituisanja: legitimnost proučavanja detinjstva kao društvene kategorije; veliki broj koncepata, hipoteza i nalaza
- Počeci teorijskih sinteza: u kojoj je meri proučavanje detinjstva u srži sociološkog proučavanja. kroz problem detinjstva odražavaju ključne sociološke dihotomije: struktura i delanje, identitet i razlika, kontinuitet i promena, lokalno i globalno (Jenks 2000). Razumevanje detinjstva doprinosi razumevanju društvenog sveta i razvijanju sociološke teorije i time što tumači prirodu tih dihotomija

III

Koncept detinjstva obuhvata tri osnovna nivoa kojima korenspodiraju **tri pristupa** njegovom proučavanju. To su: 1. ideja detinjstva – odnosno simboličke predstave o detetu, normativni model deteta i odrastanja, stavovi i sl.; 2. praksa detinjstva – obuhvata stvarni položaj deteta u porodici i u društvu, odnose, postupke, aktivnosti i sl.; 3. kultura detinjstva – odnosi se na unutrašnji svet deteta, njegov doživljaj i sliku sveta, aktivnosti i interakcije među decom i sl.

Sledstveno, koncept i pristup detinjstvu kao društvenom konstrukt obuhvata **tri različita aspekta, odnosno definicije detinjstva**: 1. detinjstvo kao skup ideja i stavova; 2. detinjstvo kao skup odnosa i aktivnosti; i 3. detinjstvo kao dečiji svet.

Okolo njih se formiraju **tri perspektive** koje Beri Mejel sledeći Lenu Alanen (Alanen 2001) naziva "sociologijama detinjstva" (Mayall 2002: 22). Tako se prvim aspektom bavi «dekonstruktivna sociologija detinjstva», koja teži da pokaže kako različiti diskursi obeležavaju njegovo sagledavanje (na primer: kako dve velike

paradigme - Parsonsova i Pijažeova, omeđuju prostor za zdravorazumsko poimanje savremenog detinjstva). Drugim aspektom se bavi «strukturalna sociologija detinjstva»: detinjstvo se tretira kao stalna društvena kategorija, čiji se članovi menjaju, ali ono, u odnosima sa drugom velikom društvenom grupom – odraslima, nastavlja da postoji kao suštinski činilac društvenog poretka. Treći aspekt je deo interesovanja «sociologije dece»: ovde se dete posmatra kao akter, a posebno interesovanje se poklanja ukrštanju dečijih iskustava sa društvenim svetom koji nastanjuju, posebno njihovim odnosima sa drugom decom i sa odraslima.

IV

- četiri glavne filozofske dimenzije voluntarizma i determinizma, i univerzalizma i partikularizma, klasifikacija brojnih teoretskih i istraživačkih napora unutar sociologije detinjstva na četiri teorijska okvira i pristupa, koje su nazvali: «društveno strukturalno dete»; “dete kao manjinska grupa”; “društveno konstruisano dete” i “plemensko dete”.

V i VI

- «društveno strukturalno dete”: univerzalizam/determinizam; detinjstvo je strukturalni oblik društva koji je u neprestanoj interakciji sa njegovim drugim strukturalnim oblicima; *perspektiva detinjstva kao starosne grupe* i »zasniva se na pojmovima društvene klase i generacije, s obzirom da nastoji da identifikuje položaj dece kao društvene grupe u strukturi moći i u kontekstu raspodele bogatstva; globalno i traže se njegove univerzalne društvene karakteristike na makro uporednom nivou; inklinira demografskim tehnikama i kvantitativnim podacima; upućen ka generalizacijama, da detinjstvo tretira kao jedinstvo a ne mnoštvo, ovoj perspektivi i teorijskom okviru je primereniji naziv «društveno strukturisano detinjstvo».

VII i VIII

- “dete kao manjinska grupa” univerzalizam/voluntarizam - koncept marginalizacije detinjstva. Kao globalna činjenica, marginalizacija detinjstva deci nameće status manjinske grupe; naglasak je na diferencijaciji detinjstava (u množini) u globalnom kontekstu, ali i na delanju pojedinačne dece – na deca imaju različita iskustva marginalizacije i načina na koji delaju u odnosu na ta iskustva (zavisno od strukturalnih karakteristika svog

položaja, kao što su rod, etnicitet, klasa i sl.); sličan feminističkom pristupu – naglasak na političkim pravima i osvešćenosti, na angažovanosti u rekonstrukciji detinjstva; da li je izgrađen pristup ili akciona varijanta prethodnog?

X

- “društveno konstruisano dete” partikularizam/determinizam - radikalni relativizam “unutar tipa diskursa 'društveno konstruisanog' deteta ne postoji suštinsko dete, već uvek ono koje je izgrađeno putem konstitutivnih praksi» (Ibid.: 212). Dete je tako proizvod svog vremena i materijalnih okolnosti i/ili diskursa o detinjstvu i odrastanju. U okviru ove konstruktivističke i u suštini fenomenološke perspektive, koja korenspondira sa onim što Beri Mejel naziva »dekonstruktivnom sociologijom detinjstva«, naglasak je više na konstruisanju ideja o detinjstvu, diskursa i identiteta deteta, a manje na odnosima i praksi detinjstva. Takođe je naglasak više na strukturisanju detinjstva nego na delanju same dece kao aktera društvene stvarnosti koju žive

XI

- U okviru pristupa ranije određenog kao “sociologija dece”, formira se perspektiva i diskurs nazvan “plemensko dete”. Fokus ovog pristupa je nivo interakcija: dečije delanje u lokalizovanim okruženjima, odnosno konstituisanje interakcija, dečije kulture i različitosti. Upravo je na lokalno, partikularno i različitost stavljen naglasak; empirijska i potencijalno ispolitizovana verzija 'društveno konstruisanog' deteta

XII

U svrhu dokazivanja teze o reflektovanju ključnih socioloških dihotomija i glavnih filozofskih dimenzija u njihovoj osnovi u proučavanju detinjstva, Džejms, Dženks i Praut su nastojali na četvorostrukoj klasifikaciji pristupa, odnosno diskursa o detinjstvu. Oni su, međutim, svesni mnogobrojnih preklapanja i analitičkih kretanja, posebno na nivou empirijskih istraživanja, između navedenih pristupa. Ponekad je posebno teško razlučiti između pristupa «društveno konstruisanog» i «plemenskog» deteta, a slična fluidnost postoji i između «društveno strukturalnog» pristupa i perspektive deteta kao «manjinske grupe». Po mišljenju ovih autora, «kretanja u drugom pravcu su relativno retka. Stoga su 'društveno strukturalno' dete i 'društveno konstruisano' dete zatvoreni u različitim,

pa čak antagonističkim formulacijama, kao što su i dete kao 'manjinska grupa' i 'plemensko' dete«

XIII

Ipak, sinteze su moguće, čak neophodne. Stoga predlažem čini mi se zasnovaniju podelu na dve perspektive, analitička okvira ili pristupa: jedna se tiče odnosa detinjstva sa strukturalnim okruženjem, a druga se bavi odnosima u detinjstvu samom. Kao što će se videti iz narednog prikaza, i ova podela je na izvestan način veštačka, budući da se analitički okviri tih dveju perspektiva delom preklapaju. Ukratko će biti prikazana i dva predloga rešenja i sinteze: "generacijska analiza" i pristup "deteta kao strateškog aktera"¹.

Za prvu perspektivu, koja se tiče odnosa detinjstva sa strukturalnim okruženjem, karakterističan je i najistrajniji koncept marginalizacije detinjstva i sa njim u složenim međuodnosima povezani društveni procesi institucionalizacije, individualizacije, individuacije i familizacije. Ova perspektiva korenspondira sa onim što se uobičajeno naziva strukturalnim pristupom u sociologiji detinjstva

XIV

Drugi pristup - detinjstvu kao dečijem svetu polazi od perspektive dece kao kompetentnih aktera koji razvijaju različite strategije delovanja u različitim strukturalnim kontekstima. U konceptualizaciji dece kao "strateških aktera", naglasak je na fleksibilnom strategijskom delanju deteta kao aktera u različitim strukturalnim kontekstima, sa različitim poimanjima hijerarhije i različito postavljenim granicama, između kojih se ono svakodnevno kreće, kao što su porodica (vlastita i druge), ulica, škola, klubovi i slično. Pažnja je ovde usmerena i na dečiju perspektivu - na detetovo opažanje i tumačenje sveta, a deca su sagledana kao kompetentni društveni akteri koji u složenim svakodnevnim interakcijama konstruišu vlastiti svet, svoj odnos prema tom svetu i vlastiti (mnogostruki) identitet (James and Prout 1996).

XV

Drugi problem je konceptualne i epistemološke prirode i može se odrediti kroz pitanje «jedno detinjstvo ili mnoga detinjstva?». Ukoliko se priklonimo konstruktivističkoj tezi koja postulira jedinstvenost svakog partikularnog detinjstva,

¹ Relevantni tekstovi koji se odnose na ove pristupe deo su ovog zbornika: tekst Lene Alanen i tekst A. Džejms i A. Prauta.

onda se postavlja problem generalizacije o detinjstvu – kao jedinstvenoj pojavi, i konceptualizacije deteta u jednini (“the child”). Pred sociologiju detinjstva se postavlja osnovni konceptualni izazov: da li je moguće (ili poželjno) na smislen način govoriti o “detinjstvu” kao o unitarnom konceptu? Zastupnici tzv. strukturalnog pristupa smatraju da “proučavanje detinjstva kao neizdiferenciranog fenomena – ‘detinjstva jednog društva’, omogućava razmatranje onoga što je zajedničko svoj deci u datom društvu u odnosu na ostatak tog društva” (James *et al.* 1998: 125). Tako se u okviru projekta “Detinjstvo kao društvena pojava” (Qvortrup *et al.* 1994) proučavaju zajednički društveni trendovi i načini na koji oni oblikuju detinjstvo u savremenom (visoko razvijenom) svetu: institucionalizacija, individualizacija i familizacija. Prate se demografski trendovi - odnosi između generacija, a pravna i pitanja socijalne politike u odnosu na decu posmatraju se u komparativnoj perspektivi. Mada se ovom pristupu može uputiti kritika za apstraktnost i šematizam, on ipak pruža široku perspektivu koja dopušta poređenje strukturalnih aspekata detinjstva, makar u jednom tipu društava.

XVI

Perspektiva upućuje na jedan drugačiji pristup koji, po mom mišljenju, ima potencijal da prevaziđe sociološke dihotomije i antagonizme povezujući na izvestan način strukturalističku i konstruktivističku perspektivu: »Zadovoljavajuća teorijska perspektiva bila bi ona koja bi mogla objasniti detinjstvo kao strukturalno obeležje društva *u trenutku* njegovog delovanja na dečija iskustva u svakodnevnom životu i, obrnuto, preoblikovanje institucije detinjstva od strane dece putem njihovih svakodnevnih aktivnosti. U suštini, ona bi se pozabavila i strukturom i delanjem u jednom istom potezu«

Na naveden zahtev rešenje, po mom mišljenju, nudi pristup prakse, prema kome se detinjstvo konceptualizuje kao oblik *prakse* u *svakodnevnom životu deteta*, odnosno skup stavova, odnosa i aktivnosti u okviru kojih se konstituišu rane godine ljudskog života. Na sličan način detinjstvo određuju A. Džejms i A. Praut kada kažu da je detinjstvo «praksa koja se konstituiše delanjem unutar stalno promenljivog skupa društvenih odnosa koji čine njen kontekst” (Ibid.). Detinjstvo kao praksa uključuje strukturalne i ideacionalne aspekte društva koji ga konstruišu, a koje ono povratno proizvodi (generiše). Ovaj koncept je suštinski relacionalni, on postulira odnose detinjstva sa drugim strukturisanim i strukturišućim

aspektima društva, kao i odnose dece sa drugim akterima – odraslima i decom, i na taj način on objedinjuje prednosti generacijske analize. U pristupu detinjstvu kao praksi dete se shvata kao subjekt – «strateški akter» u aktivnom odnosu prema svom življenom okruženju. Strukture u okviru kojih se dete svakodnevno kreće su istovremeno ograničavajuće i omogućavajuće, kao na primer strukture moći na osnovu pozicije deteta ili odraslog. Dete se kao aktivni subjekt prilagođava tim strukturama ili ih svojim strategijskim delanjem menja. Inherentan deo analize u okviru pristupa prakse stoga je proučavanje «kulture detinjstva» ili «kulture dece», koja je shvaćena kao skup odnosa i interakcija između dece, ali i kao doživljaj sveta i sebe u tom svetu, koji je konstruisan strukturnim aspektima koje povratno generiše i/ili menja².

XVII

Obavezna literatura:

A. Praut i A. Džejms »Nova paradigma za sociologiju detinjstva? Poreklo, obećanje i problemi«, u: Sociologija detinjstva str. 51 – 77.

A. Džejms, K. Dženks, A. Praut «Teoretisanje o detinjstvu», u: Sociologija detinjstva str. 142 – 166.

S. Tomanović «Sociologija o detinjstvu i sociologija za detinjstvo», u: Sociologija detinjstva str. 7 – 45.

² S obzirom da se u mojim istraživanjima trudim da razvijam i primenjujem pristup prakse, čitaoce zainteresovane za ovaj pristup upućujem na neke od tekstova: Tomanović-Mihajlović 1997; Tomanović 2002, 2003).